

Autoreferat

1. Imię i Nazwisko.

Sławomir Łukasiewicz

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe/ artystyczne – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej.

- 2004   Stopień doktora nauk humanistycznych, Katolicki Uniwersytet Lubelski

Praca doktorska *Trzecia Europa. Polska myśl federalistyczna w Stanach Zjednoczonych, 1940-1971*
- 1996   Magister historii, Katolicki Uniwersytet Lubelski

Praca magisterska *Jerzego Giedroycia walka o pamięć historyczną Polaków. Łamy »Kultury« 1947-1956*

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych/ artystycznych.

- 2012-   Katolicki Uniwersytet Lubelski, Instytut Europeistyki, adiunkt
- 2009-   Instytut Pamięci Narodowej, Biuro Edukacji Publicznej, Oddział w Lublinie, kierownik Referatu Badań Naukowych;

od 2011 roku koordynator Centralnego Programu Badawczego Biura Edukacji Publicznej IPN „Polska emigracja polityczna 1939-1990”
- 2008-2012   Katolicki Uniwersytet Lubelski, Instytut Historii oraz Uniwersyteckie Centrum Studiów Podyplomowych i Doskonalenia Zawodowego,

prowadzenie wykładów i konwersatoriów w ramach studiów zaocznych oraz kursów kwalifikacyjnych dla nauczycieli: historia najnowsza, najnowsza historia Polski, systemy polityczne, relacje międzynarodowe (prace zlecone)

2005-2009 Instytut Pamięci Narodowej, Biuro Edukacji Publicznej, Oddział w Lublinie, główny specjalista

2002-2005 Instytut Europy Środkowo-Wschodniej w Lublinie, adiunkt
także Sekretarz Rady Naukowej Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej w Lublinie

2000-2003 Katolicki Uniwersytet Lubelski, Instytut Historii, prowadzenie konwersatorium z historii historiografii polskiej i powszechnej (prace zlecone)

1997-2002 Instytut Zachodni w Poznaniu, Samodzielna Pracownia Europy Środkowo-Wschodniej w Lublinie, asystent

4. Wskazanie osiągnięcia* wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 ze zm.):

a) tytuł osiągnięcia naukowego/artystycznego:

Partia w warunkach emigracji. Dylematy Polskiego Ruchu Wolnościowego „Niepodległość i Demokracja” 1945-1994

b) (autor/autorzy, tytuł/tytuły publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa)

Sławomir Łukasiewicz, *Partia w warunkach emigracji. Dylematy Polskiego Ruchu Wolnościowego „Niepodległość i Demokracja” 1945-1994*, 2014, Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Lublinie, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa.

c) omówienie celu naukowego/artystycznego ww. pracy/prac i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania.

Jednym z podstawowych celów naukowych jakiemu służyły badania nad Polskim Ruchem Wolnościowym „Niepodległość i Demokracja” (PRW „NiD”) było wprowadzenie do literatury przedmiotu z zakresu nauk o polityce rozważań na temat partii politycznej w warunkach emigracji („partii emigracyjnej”). Analizy budowania i funkcjonowania partii politycznych w warunkach emigracji ograniczały się dotychczas albo do historycznej rekonstrukcji opartej na wewnętrznej dokumentacji (np. historia Polskiej Partii Socjalistycznej, historia Polskiego Stronnictwa Ludowego itp.), albo na konstatacji, że na emigracji po 1945 roku znalazły się tzw. partie historyczne (Sobolewska-Myślik 2010), legitymizowane udziałem w systemie partyjnym okresu międzywojennego. Tymczasem PRW „NiD” był formacją, jedną z nielicznych, która została zbudowana od podstaw w warunkach emigracji i która, jako jeden z celów, stawiała sobie zbudowanie potencjału, pozwalającego – w przypadku powrotu do kraju – na łatwe przekształcenie się w element demokratycznego systemu partyjnego. Proces budowania takiego potencjału w przypadku PRW „NiD” był rozłożony w czasie i miał swoje etapy, które należałoby określić jako: genezę, powstanie formacji, dyskusję wokół formuły – partia polityczna, czy ruch społeczno-polityczny, następnie udział w życiu politycznym emigracji, wzmacnianie i rozbudowywanie struktur (zwłaszcza pod kątem liczebności członków i geograficznego rozprzestrzeniania komórek organizacyjnych), budowa potencjału międzynarodowego, próby budowania potencjału w środowisku krajowym, załamanie rozwoju organizacyjnego, wycofanie się z aktywności w ramach ośrodków politycznych emigracji (*de facto*), próba stworzenia ośrodka myśli politycznej wokół wznowionego organu prasowego „Trybuny”, nieudana próba ożywienia organizacyjnego oparta na rekrutacji nowych członków z grona zmuszonych do emigracji opozycjonistów w połowie lat osiemdziesiątych, wreszcie próba włączenia się w nowo budowany system partyjny w Polsce po 1989 roku i zakończenie działalności. Każdy z tych punktów wymaga osobnego omówienia, czemu właśnie służy cała, licząca blisko 800 stron publikacja. Obserwacja tego fenomenu – który narodził się w warunkach emigracji i w tych warunkach uległ likwidacji – każe zadać pytanie jakiej siatki pojęciowej należy użyć do jego analizy. Siatka z zakresu nauk politycznych,

szczególnie z zakresu teorii partii politycznych, została uznana jako najbardziej przydatna. Ważne wskazówki, pozwalające przygotować uporządkowany kwestionariusz pytań, znalazły się w publikacji amerykańskiego politologa Yossi Shaina (1989), opartej na badaniach komparatystycznych dwudziestowiecznych emigracji. Równie pomocne okazały się teorie Maurice'a Duvergera (1954), świetnie charakteryzujące elementy konstytutywne partii politycznych połowy XX wieku, a więc z okresu, w którym rodził się i najaktywniej działał PRW „NiD”.

Jedną z najważniejszych funkcji realizowanych przez partię polityczną, jaką można było obserwować w wypowiedziach programowych PRW „NiD” było przygotowywanie się do udziału w wyborach parlamentarnych, a następnie w rządzie. Postulaty te, redefiniowane wraz z upływem czasu, bez wątpienia wpływały na takie a nie inne decyzje i działania podejmowane przez ugrupowanie, a zwłaszcza przez jego władze. Właśnie taka perspektywa każe spojrzeć na PRW „NiD” jako na partię polityczną, a przynajmniej jako na projekt polityczny służący budowaniu potencjału charakterystycznego dla partii politycznych. O tym, że mamy do czynienia z projektem partyjnym świadczy także stosowanie określenia partia przez członków PRW „NiD”, charakteryzujących ugrupowanie do którego należeli.

Jednak odpowiedź na pytanie, czy Polski Ruchu Wolnościowy „Niepodległość i Demokracja” można w ogóle traktować jako partię polityczną, czy też jako ruch – zgodnie w przyjętą nazwą własną, nie może być jednoznaczna. Tutaj można proponować kilka odpowiedzi, różnych dla różnych okresów funkcjonowania PRW „NiD”. Jedno jest pewne – PRW „NiD” nigdy nie wziął udziału w procedurze demokratycznej legitymizacji, jaką są wybory parlamentarne. Jako formacja działająca poza Polską, w warunkach emigracji, nie miał możliwości uczestniczenia w wyborach krajowych. Z własnej woli nie wziął udziału także w żadnych wyborach organizowanych przez ośrodki emigracji politycznej. Pomimo, że był to jeden z ważniejszych postulatów politycznych podnoszonych przez PRW „NiD”. Co więcej, jednym z ważniejszych sporów, który prowadził niejednokrotnie do osłabienia formacji, był spór jaką drogę rozwoju przyjąć – budowania potencjału partii emigracyjnej, czy też raczej budowania szerokiego ruchu polityczno-społecznego na emigracji w oparciu właśnie o społeczność byłych żołnierzy-emigrantów przebywających poza krajem po 1945 roku. W ciągu pierwszych dwóch dekad pozycję dominującą zdobyli zwolennicy tego pierwszego rozwiązania, którzy nawet na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych

sformułowali postulat budowania partii masowej – jej zapleczem mieli być robotnicy polskiego pochodzenia pracujący w przemyśle brytyjskim. W wyniku takiego planu udało się rzeczywiście rozbudować struktury ugrupowania, jednak trudno je porównywać z ogromnymi partiami masowymi funkcjonującymi na Zachodzie.

W przypadku PRW „NiD”, dzięki bardzo bogatej dokumentacji wewnętrznej, jak również innych źródłom, m.in. wytworzonym przez członków, można odnaleźć i zrekonstruować wiele elementów charakterystycznych dla partii politycznych: nie tylko struktury, ale także statut, program polityczny i myśl polityczną, czy relacje z innymi podmiotami politycznymi i systemami. W książce znalazła się drobiazgowa rekonstrukcja tych elementów – jest osobny rozdział o strukturach (w tym informacja np. o liczebności ugrupowania zweryfikowanej na podstawie zachowanych deklaracji członkowskich) i zasadach organizacyjnych, czy o myśli politycznej. Przede wszystkim okazało się, w warunkach emigracji praktycznie od zera, udało się zgromadzić w strukturach ponad 1200 członków, co wydaje się istotnym sukcesem organizacyjnym. Ważnym dokonaniem badawczym jest baza z wykazem członków sporządzona przede wszystkim na podstawie zachowanych deklaracji członkowskich i kartotek. Na jej podstawie można było sporządzić portret zbiorowy ugrupowania – żadne inne ugrupowanie działające w warunkach emigracji nie doczekało się dotychczas takiej analizy. Podobnie zrekonstruowano założenia organizacyjne w poszczególnych okresach funkcjonowania ugrupowania, jak też opisano funkcjonowanie najważniejszych okręgów, kół, czy zespołów terenowych.

Do najistotniejszych osiągnięć ugrupowania bez wątpienia należała myśl polityczna. W wielu momentach można uznać, że jej uprawianie rekompensowało brak możliwości klasycznego działania jako partia polityczna. Lista twórców myśli politycznej obejmowała zarówno liderów ugrupowania formułujących założenia programowe (jak Rowmund Piłsudski, czy Andrzej Pomian – Bohdan Sałaciński), jak również działających w ugrupowaniu filozofów (Zbigniew Jordan), dziennikarzy (Aleksander Bregman, Bolesław Wierzbiański, Zygmunt Nagórski), historyków (Marian Kamil Dziewanowski, Piotr Wandycz), czy pisarzy (Tymon Terlecki) – oczywiście pełna lista jest dużo dłuższa. W ramach myśli politycznej rozważano problemy istotne zarówno z punktu widzenia ugrupowania (w tym podstawowy dylemat: funkcjonować jako partia, czy ruch?), ale także całej emigracji (przede wszystkim spór o rolę emigracji w różnych okresach, jak również o tzw. legalizm), relacji międzynarodowych (zwłaszcza w perspektywie

2

możliwych scenariuszy przełamania monopolu wpływów Związku Sowieckiego w Europie Środkowo-Wschodniej, czy integracji europejskiej), zasad jakie powinny regulować życie polityczne, społeczne i gospodarcze Polski – oczywiście niepodległej. Analiza myśli politycznej objęła nie tylko podstawowy organ prasowy jakim była „Trybuna” (1946-1955; 1969-1992), ale również liczne pisma terenowe i akcydensowe, wydawane przez poszczególne komórki PRW „NiD”. W analizie myśli brano pod uwagę także publikacje firmowane przez ugrupowanie, ale często poszerzano je również o publikacje nidowców wydawane poza ugrupowaniem.

Formacja jaką był PRW „NiD” w wielu punktach różniła się od partii funkcjonujących w warunkach systemów politycznych jakimi są państwa, czy partii tzw. historycznych. Jeśli jednak pamiętać, że w ówczesnej Polsce został zbudowany system hegemoniczny (Wrona 1995), to na próbę budowania alternatywnej partii politycznej, odwołującej się do demokracji, jak i na próbę petryfikowania systemu partii emigracyjnych (w większości historycznych) należy spojrzeć jak na proces budowania i utrzymywania potencjału politycznego. Z czasem, ten potencjał zamiast rosnąć, stawał się bytem symbolicznym. Wpływ na to miało również przedłużanie się okresu funkcjonowania w warunkach emigracji. PRW „NiD” był dużo lepiej przygotowany do powrotu do Polski np. w połowie lat pięćdziesiątych, kiedy dysponował rozbudowanymi strukturami, niż w latach siedemdziesiątych, kiedy de facto struktury te nie funkcjonowały. Dlatego diachronia jest istotna przy próbie definiowania czym był, lub nie był PRW „NiD”.

Obserwacja i studiowanie ogromnego materiału wytworzonego w ciągu niemal pół wieku istnienia formacji pozwalają na wyodrębnienie podstawowych płaszczyzn koniecznych dla analizy zjawiska. W przypadku partii politycznych budowanych w warunkach emigracji należy brać pod uwagę przynajmniej trzy płaszczyzny odniesienia: odniesienie do specyficznego systemu jaki współtworzą inne partie emigracyjne (m.in. historyczne), odniesienie do systemu kraju (krajów) osiedlenia oraz interakcje z systemem politycznym kraju pochodzenia członków takiej partii. W poszczególnych rozdziałach książki relacje wobec tych systemów zostały osobno opisane i przeanalizowane.

Obszar funkcjonowania w środowisku partii emigracyjnych obejmuje kolejne ośrodki – od utworzenia po śmierci prezydenta Władysława Raczkiewicza Koncentracji Demokratycznej, przez Radę Polityczną, Tymczasową Radę Jedności Narodowej (z

Egzekutywą Zjednoczenia Narodowego i Radą Trzech) po powstałą w 1963 roku Federację Ruchów Demokratycznych. To one tworzyły ramy w których PRW „NiD” próbował swoich sił jako ugrupowanie/partia na emigracji. W tym środowisku można było obserwować zachowania charakterystyczne dla konkurencji partyjnej – walkę o wpływy, o potencjalnych wyborców, budowanie koalicji, budowanie strategii opozycyjnych itp. Oczywiście wszystkie te zachowania pozbawione były tak istotnego punktu odniesienia jakim powinno być własne państwo i obowiązujący w nim system polityczny. Można byłoby je zatem uznać za bliższe jakiejś formie poligonu politycznego, czy procesu edukacyjnego, gdyby nie fakt, że społeczność emigracyjna istniała rzeczywiście, była zainteresowana owym „państwem na wychodźstwie”, co więcej płaciła na to państwo składki poprzez Skarb Narodowy. Kwestia finansowania działalności emigracji, w tym również partii emigracyjnych była rzeczą niezwykle istotną i do tego niezwykle delikatną. Pokazuje to również przykład PRW „NiD”. Okresy wysokiego poziomu finansowania przekładają się na zwiększoną aktywność, brak takiego finansowania (np. wskutek decyzji o przejściu do opozycji w obozie zjednoczenia) powoduje załamanie organizacyjne, w tym upadek własnego organu prasowego. Tymczasem ów organ prasowy był elementem istotnego dla każdego ugrupowania oddziaływania społecznego. W przypadku PRW „NiD” próby takiego oddziaływania podejmowano również poprzez przynależność członków ugrupowania do organizacji kombatanckich (zwłaszcza Stowarzyszenie Polskich Kombatantów), czy ogólnoemigracyjnych (jak Zjednoczenie Polskie w Wielkiej Brytanii), albo ich zatrudnienie w rozgłośniach radiowych, takich jak Radio Wolna Europa, czy Sekcja Polska BBC.

Rozumienie funkcjonowania PRW „NiD” wyłącznie jako elementu środowiska innych partii emigracyjnych jest absolutnie niewystarczające. Równie istotnym narzędziem analizy jest badanie funkcjonowania partii emigracyjnej w środowisku międzynarodowym. Fakt, że partia w okresie rozkwitu organizacyjnego posiadała trzy główne okręgi (zgodnie ze stosowaną wewnętrzną terminologią) – w Wielkiej Brytanii, Stanach Zjednoczonych i Francji, ułatwiał jej funkcjonowanie w takim środowisku. Ale jednocześnie rodził szereg problemów związanych z instytucjonalizacją – jak np. fakt, że w żadnym z tych krajów PRW „NiD” nie był partią rodzimą, którą obowiązywałyby regulacje kraju osiedlenia dotyczące partii politycznych, co umożliwiałoby np. udział w wyborach kraju osiedlenia. Status różnił się w zależności od kraju – bez sprecyzowanego

statusu w Wielkiej Brytanii, po rejestrację jako *foreign agent* na terenie Stanów Zjednoczonych. Partie emigracyjne były traktowane albo jako organizacje charakterze społecznym służące określonej grupie migrantów, albo jako reprezentacja obcego ośrodka politycznego. Co ciekawe z czasem sami emigranci dostrzegali wadę takiego położenia i próbowali budować różne strategie wpływania na politykę krajów osiedlenia, przede wszystkim za pomocą Polaków – obywateli danego kraju. Fenomenalnym przykładem takiej mobilizacji społeczności polonijnej jest utworzenie Komitetu Polaków Naturalizowanych we Francji, kierowanego przez nidowca – Jerzego Jankowskiego, począwszy od lat pięćdziesiątych.

Ale oddziaływanie międzynarodowe rozumiane było dużo szerzej, nie tylko jako lobbowanie w krajach osiedlenia. Temu samemu celowi służyło tworzenie organizacji ponadnarodowych, takich jak np. międzynarodówki partyjne, czy organizacje nawołujące do integracji europejskiej. W przypadku PRW „NiD” najbardziej widoczne było zaangażowanie w ruch federalistyczny, który dał okazję do stworzenia w pierwszej kolejności Związku Polskich Federalistów, afiliowanego następnie do Unii Europejskich Federalistów, i który stał się podstawą utworzenia Polsko-Czechosłowacko Komitetu Studiów w latach pięćdziesiątych w Stanach Zjednoczonych. Działanie na forum międzynarodowym dawało zarówno całemu ugrupowaniu, jak i pojedynczym nidowcom możliwość formułowania postulatów dotyczących Polski (np. w sprawie nienaruszalności granicy na Odrze i Nysie), jak i pozyskiwania dodatkowych funduszy na działalność – np. w postaci indywidualnych stypendiów Komitetu Wolnej Europy.

Ostatnim istotnym systemem z którym PRW „NiD” wchodził w interakcje był system krajowy. Jak już wspomniano, włączenie się w budowę tego systemu było niemożliwe z powodu przyjętych założeń – status emigranta stawał się dla nidowców elementem polityki opozycyjnej wobec nieakceptowanej przez nich polityki władz krajowych. Skutkiem takiego stanowiska było utrzymywanie kontaktów z podziemiem politycznym w Polsce. Krótka chwila po październiku 1956 roku, kiedy łudzono się możliwością daleko idącej zmiany systemowej, szybko minęła. Przyniosła natomiast większe otwarcie kontaktów między krajem a emigracją (w tym z nidowcami), co miało dwa istotne skutki. Po pierwsze PRW „NiD”, który optował za zwiększeniem kontaktów z krajem i przeformułowaniem roli emigracji, szybko stał się przedmiotem ostrej krytyki ze strony dużej części społeczności emigracyjnej. Po drugie stał się przedmiotem intensywnego rozpracowania przez służby wywiadu PRL (podobnie zresztą jak i inne

podmioty polityczne na emigracji). Pokazanie jak istotny dla losów emigracji politycznej był ów styk – organizacji emigracyjnych, polityki PRL, ale również działań ze strony państw zachodnich (także ich służb wywiadowczych), wydaje się szalenie interesujące i istotne nie tylko dla zrozumienia zimnej wojny, ale także pewnych mechanizmów, których emigracja polityczna była elementem.

Wreszcie badanie interakcji z systemem politycznym PRL lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych pozwala nam ocenić jaką rolę ugrupowanie polityczne (po utracie większości swojego potencjału) usiłowało i mogło odrywać wobec przemian systemowych w kraju. Najciekawsze w tym okresie wydają się przede wszystkim (w sumie niezbyt efektywne) próby zwerbowania członków krajowej opozycji, którzy po stanie wojennym znaleźli się na Zachodzie oraz próby włączenia się w budowę systemu partyjnego w Polsce po 1989 roku. Spór jaki rozgorzał wokół możliwości współpracy z Porozumieniem Centrum, a który odsłonił ważne różnice programowe, ostatecznie doprowadził do podjęcia decyzji o zakończeniu działalności, choć pojedynczy liderzy indywidualnie zdecydowali o przyjęciu przynależności do innych partii politycznych (np. Porozumienia Centrum, czy Unii Wolności).

Pracy przyświecał również cel charakterystyczny dla nauk historycznych – wprowadzenie do literatury możliwie dużej ilości faktów, nieobecnych dotychczas w badaniach nad samym ugrupowaniem, jak również nad szeroko rozumianą polską (ale także środkowoeuropejską) emigracją polityczną okresu zimnej wojny. W tym celu przeprowadzono kwerendę na unikalną skalę, która objęła następujące archiwa w Polsce, Francji, Wielkiej Brytanii, Stanach Zjednoczonych, Włoszech i Australii: Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Instytutu Literackiego w Maisons-Laffitte, Archiwum Polskiego Instytutu Naukowego w Ameryce (PIASA), Biblioteka Główna Uniwersytetu Opolskiego, Biblioteka Polska w Londynie, Biblioteka Polska/Towarzystwo Historyczno-Literackie w Paryżu, Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Gdańsku, Historical Archives of the European Union we Florencji, Historical Society of Pennsylvania w Filadelfii, Hoover Institution Archives (archiwa Instytutu Hoovera) w Stanford (Palo Alto), Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, Instytut Józefa Piłsudskiego w Ameryce, Instytut Józefa Piłsudskiego w Londynie, Instytut Polski i Muzeum im. gen. W. Sikorskiego w Londynie, National Archives w Londynie (Kew), National Library of Australia (Canberra), Studium Polski Podziemnej w Londynie, Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu. Korzystałem również z kolekcji prywatnych

(np. Piotra Wandycza) i przeprowadziłem wiele rozmów z żyjącymi jeszcze świadkami historii. To bez wątpienia stanowi dodatkową wartość całego projektu, którą należało uwypuklić w publikacji, gromadząc możliwie obszerną wiedzę na temat samego ugrupowania, niezmiernie istotnego dla dwudziestowiecznej historii Polski. Same nazwiska osób uzasadniają takie podejście. W PRW „NiD” działali m.in. Andrzej Bobkowski, Aleksander Bregman, Mirosław Chojecki, Marian Kamil Dziewanowski, Włodzimierz Drzewieniecki, Maciej Feldhuzen, Stefan Gacki, Józef Garliński, Stanisław Grocholski, Jerzy Grot-Kwaśniewski, Zbigniew Jordan, Jan Krok-Paszkowski, Zbigniew Antoni Kruszewski, Jerzy Lerski, Bolesław Łaszewski, Zygmunt Michałowski, Zygmunt Nagórski, Jan Nowak-Jeziorański, Tadeusz Parczewski, Andrzej Pomian (Bohdan Sałaciński), Jan Radomyski, Zbigniew Rapacki, Adam Rudzki, Zygmunt Szempliński, Ludwik Teclaff, Tymon Terlecki, Piotr Wandycz, Wiktor Weintraub, Bolesław Wierzbianski, Tadeusz Żencykowski-Zawadzki, Jerzy Zubrzycki. A zatem nie tylko wyróżniający się żołnierze i dyplomaci, ale również dziennikarze, pisarze, historycy, politolodzy, filozofowie, socjologowie, działacze społeczni (także polonijni), a z czasem nawet opozycjoniści z PRL. Wielu z nich stało się w swoich krajach osiedlenia ważnymi ekspertami od spraw polskich i środkowoeuropejskich. Niektórzy, jak np. Adam Rudzki brali udział w jednej z ważniejszych operacji przekazywania do Polski i innych krajów regionu książek wydawanych na Zachodzie. Fakt obecności tych nazwisk, dobitnie świadczy o potencjale całego ugrupowania – każdy z nich mógł pełnić rolę lidera. Taki skład dodatkowo świadczył o wykorzystaniu możliwości budowania siły PRW „NiD” w oparciu o wybitne osobowości. Oczywiście do czasu, bowiem wiele z tych osób, zmęczonych brakiem możliwości wykorzystania skumulowanego potencjału, porzuciło działalność w ugrupowaniu. Procesom tym bez wątpienia sprzyjały konflikty jakie musiały powstawać między osobami pretendującymi do objęcia kierownictwa zespołu. To doprowadziło w efekcie do sytuacji, w której ugrupowanie nabrało charakteru wodzowskiego, z wybijającą się pozycją Rowmunda Piłsudskiego, jako przewodniczącego Centralnego Komitetu Wykonawczego. Pośrednio o nietuzinkowości całego ugrupowania świadczy także fakt, że przez niemal pół wieku gromadzono obszerną dokumentację, która pozwala dzisiaj analizować ten fenomen także z punktu widzenia nauk politycznych.

Wartością badań podjętych nad PRW „NiD” jest połączenie dwóch podejść – politologicznego i historycznego. Praca – choć oparta na materiale historycznym, została

zbudowana w oparciu o pytania zadawane przez nauki polityczne i przynosi sporo nowych ustaleń dotyczących tak specyficznego zjawiska jakim był PRW „NiD” jak i daje podstawę do budowania szerszych ujęć, w tym komparatystycznych.

Warsztat zbudowany przy okazji badania PRW „NiD” pozwala na przeanalizowanie w podobny sposób innych ugrupowań działających na emigracji w okresie zimnej wojny, nie tylko polskich. Emigracja polityczna (w rozumieniu proponowanym m.in. przez Y. Shaina), obecna była także w historii innych krajów Europy Środkowej i Wschodniej. Partie polityczne miały również inne emigracje – czechosłowacka (z rozróżnieniem na czeską i słowacką), węgierskie, rumuńskie, z krajów bałtyckich itd. Budowanie wspólnego potencjału tych emigracji – o czym już wspomiano – to jedno. Ale problem polega na tym, że nie dysponujemy jednolitym opracowaniem, które by systematyzowało naszą wiedzę o partiach powstających, budujących swój potencjał i działających w warunkach emigracji. Nawet jeśli określimy je jako partie *in statu nascendi* (podobnie jak B. Kosowska-Gąstoł określiła europartie), to jest to ważny fenomen życia politycznego, przekraczający – jak sygnalizował Y. Shain – granice polityk narodowych, ale też wyjątkowy w polityce międzynarodowej.

Kolejne pytanie, które się z tym wiąże, a badania nad PRW „NiD” pozwalają nas zbliżyć do odpowiedzi, to pytanie o udział środkowoeuropejskich (w tym polskich) partii emigracyjnych w procesie transformacji ustrojowej, jaki zaszedł w Europie Środkowo-Wschodniej w wyniku zmian systemowych po 1989 roku. Pół wieku budowania, modyfikowania i utraty potencjału, najczęściej (ale nie zawsze) skutkowało niezdolnością do włączenia się w wbudowanie demokratycznego systemu partyjnego w krajach Europy Środkowej i Wschodniej (w tym w Polsce).

Powyższe ustalenia, były niejednokrotnie referowane przez autora podczas konferencji i spotkań, w tym dużych międzynarodowych kongresów, co pozwalało również dyskutować ze innymi specjalistami oraz dzięki czemu niektóre ustalenia zostały wzbogacone lub skorygowane. Spośród najważniejszych miejsc, gdzie cząstkowe ustalenia badawcze były referowane należy wymienić wystąpienie na temat fenomenu środkowoeuropejskich partii politycznych podczas międzynarodowej konferencji naukowej *European political cultures and parties and the European Integration Process, 1945-1992*, zorganizowanej w Lukce przez IMT Institute for Advanced Studies w listopadzie 2012 roku (tekst w druku); referat o Janie Nowaku-Jeziorańskim podczas konferencji naukowej *Jan Nowak-Jeziorański. Kurier Armii Krajowej, redaktor Radia*

Wolna Europa, polityk, na Uniwersytecie Warszawskim (opublikowane); referat nt. studiów Zbigniewa Jordana nad marksizmem podczas międzynarodowej konferencji naukowej *Scholars in exile and dictatorships of the 20th century*, zorganizowanej w Pradze m.in. przez Czeską Akademię Nauk; referat o Piotrze Wandyczu, .podczas konferencji *Piotr Wandycz. Historyk – emigrant – intelektualista*, zorganizowanej w Warszawie przez Instytut Historii PAN (opublikowane); wystąpienie o fenomenie partii politycznych i polityki partyjnej na emigracji w ramach międzynarodowej konferencji naukowej (ok. 2000 uczestników) *European Social Science History Conference*, która odbyła się w na Uniwersytecie Wiedeńskim w kwietniu 2014 roku; referat o kontaktach z Polską Zbigniewa Jordana i jego żony Wandy Czapskiej-Jordan podczas konferencji naukowej *Paryż-Londyn-Monachium-Nowy Jork. Powrześniowa emigracja niepodległościowa na mapie kultury nie tylko polskiej*, zorganizowanej w maju 2014 roku w Białymstoku przez Uniwersytet w Białymstoku i Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Białymstoku; wystąpienia o polityczności emigracji podczas Piątego Światowego Kongresu Nauki Polskiej (Fifth World Congress of Polish Science), w czerwcu 2014 roku w Warszawie, a także podczas *Forth European Congress on World and Global History* zorganizowanego przez the European Network in Universal and Global History (ENIUGH), w Paryżu, w École Normale Supérieure, we wrześniu 2014 roku, jak również podczas specjalnej sesji „wigilijnej” na XIX Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich, w Szczecinie (wrzesień 2014 r.); oraz wystąpienie na temat wkładu środkowoeuropejskich emigrantów w proces integracji europejskiej podczas międzynarodowej konferencji naukowej *Peoples and borders seventy years of movement of persons in Europe, to Europe, from Europe (1945-2015)* zorganizowanej przez The European Union Liaison Committee of Historians (Groupe de Liaison des Professeurs d'Histoire Contemporaine auprès de la Commission des Communautés Européennes) oraz Department of Political Science, Law, and International Studies, na Uniwersytecie w Padwie w listopadzie 2014 r.

Poszczególnych wątków historii i funkcjonowania PRW „NiD” dotyczyły również niektóre artykuły, jak np. *Jan Nowak-Jeziorański. A Sketch for a Portait*, „New Eastern Europe” (2012); *Projektowanie Europy. Studium emigracyjnej działalności i myśli Polskiego Ruchu Wolnościowego „Niepodległość i Demokracja”*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” (2012); *Osobista historia Zygmunta Nagórskiego, juniora*, „Zeszyty Historyczne” (2007); *Marian Kamil Dziewanowski (1913-2005). Szkic do*

biografii intelektualnej, „Zeszyty Historyczne” (2006). Zrecenzowałem również inną próbę opracowania PRW „NiD” i „Trybuny”, autorstwa Artura Trudzika, która skupiała się jednak na ujęciu prasoznawczym („Pamięć i Sprawiedliwość” 2010).

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych (artystycznych).

Pozostałe osiągnięcia naukowo-badawcze koncentrują się wokół kilku wiodących tematów. Pierwszym z nich są dzieje emigracji polskiej i środkowoeuropejskiej okresu od II wojny światowej po upadek komunizmu w Europie Środkowo-Wschodniej. Badania nad tym problemem prowadziłem już w trakcie przygotowywania pracy doktorskiej. Dorobek, który udało mi się zgromadzić na tym polu skłonił w 2011 roku kierownictwo Instytutu Pamięci Narodowej do powierzenia mi koordynacji ogólnopolskiego programu badawczego Biura Edukacji Publicznej zatytułowanego „Polska emigracja polityczna 1939-1990”, zaplanowanego na lata 2012-2016. W parach zespołu, co warto podkreślić, biorą udział wybitni specjaliści nie tylko zatrudnieni IPN, ale reprezentujący także ośrodki uniwersyteckie i badawcze w całej Polsce. Efektem prac w tym programie jest przygotowanie cyklu raportów o stanie badań na polską emigracją polityczną, przede wszystkim okresu zimnej wojny, które w 2015 roku powinny ukazać się drukiem (przeszły już procedurę recenzyjną). Wybór pięciu raportów, w tym mojego autorstwa, powinien ukazać się również jako osobny numer „Polish American Studies” (jesień 215), gdzie zostałem poproszony o pełnienie roli *guest editor* (trwa procedura recenzyjna). Dorobek programu był także prezentowany podczas dwóch dużych kongresów, w ramach osobnych sesji, których byłem pomysłodawcą i organizatorem – podczas Piątego Światowego Kongresu Nauki Polskiej (Fifth World Congress of Polish Science), w czerwcu 2014 roku w Warszawie, oraz na XIX Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich, w Szczecinie, we wrześniu 2014 r.

Prowadzony przeze mnie program badawczy zakłada publikację monografii autorskich, publikację dokumentów (m.in. listów) i wspomnień, organizację konferencji (oprócz wymienionych zaplanowano m.in. konferencję nt. Jałty, czy tradycji chadeckich w Europie Zachodniej i Środkowej) współpracę międzynarodową (przede wszystkim w ramach modułu dotyczącego emigracji środkowoeuropejskich), a także – w dalszej perspektywie – stworzenie nowego syntetycznego ujęcia dziejów polskiej emigracji

politycznej okresu zimnej wojny. Dotychczas w ramach programu byłem współorganizatorem konferencji *Giedroyc i Ukraina* (maj 2012) oraz *Archiwalia do dziejów polskiej emigracji politycznej z lat 1939-1990* (grudzień 2014). W ramach współpracy międzynarodowej udało się m.in. nawiązać kontakt z siecią CIVITAS, stworzoną przez Fundację Konrada Adenauera, KADOC (Leuven) i Istituto Sturzo (Włochy) oraz z The European Union Liaison Committee of Historians (Groupe de Liaison des Professeurs d'Histoire Contemporaine auprès de la Commission des Communautés Européennes). Byłem także konsultantem międzynarodowej konferencji naukowej *Political Exile from Central and Eastern Europe. Motives, Strategies, Activities and Perception in the East and the West 1945-1989*, zorganizowanej w listopadzie 2013 roku w Bratysławie, przez Ústav pamäti národa.

Do najważniejszych publikacji autorskich z zakresu badań nad polską emigracją polityczną uformowaną po 1939 roku należy pierwsza autorska książka *Trzecia Europa. Polska myśl federalistyczna w Stanach Zjednoczonych 1940-1971* (Warszawa-Lublin 2010), której podstawą była praca doktorska z 2004 roku, ale która po kilku latach dodatkowych kwerend przyjęła nowy kształt i została uzupełniona o nowe, istotne elementy. Byłem również pomysłodawcą i realizatorem konferencji *Tajny oręż, czy ofiary zimnej wojny? Emigracje polityczne z Europy Środkowej i Wschodniej* (Lublin 2008), a następnie redaktorem publikacji studiów z tej konferencji (2010). Warto wymienić artykuły *Prometeizm na emigracji w pierwszych latach po II wojnie światowej w świetle materiałów wywiadu komunistycznego* [w:] *Ruch prometejski i walka o przebudowę Europy Wschodniej (1918-1940): studia i szkice*, red. M. Kornat, Warszawa (2012); *Oskar Halecki jako federalista* [w:] *Oskar Halecki i jego wizja Europy*, red. M. Dąbrowska, t. 1, Warszawa-Łódź (2012); *Młodzi polscy chadecy na emigracji (zjednoczenie i sprawy międzynarodowe)*, „Zeszyty Historyczne” (2008); *Polska emigracja polityczna w XX wieku i pamięć historyczna*, „Przegląd Zachodni” (2007); *Aspekty bezpieczeństwa międzynarodowego w ujęciu Romana Michałowskiego* [w:] *Niepodległość. Zależność. Suwerenność. Polityka zagraniczna w najnowszej polskiej myśli politycznej*, red. W. Paruch, K. Trembicka, Lublin (2007); *Jan Wszelaki o gospodarczych aspektach federacji środkowoeuropejskiej*, [w:] *Emigracja polska wobec problemów przebudowy i sowietyzacji kraju po drugiej wojnie światowej*, red. R. Sudziński, Toruń (2007); *Zanim powstały „Zeszyty Historyczne”. Historia na łamach „Kultury” 1947-1957 (esej bibliograficzny)*, [w:] *„Kultura” paryska. Twórcy, dzieło, recepcja*, Lublin (2007); *Projekty*

federalistyczne jako płaszczyzna kontaktów emigrantów z Europy Środkowo-Wschodniej w USA w latach 1940-1956, „Prace Komisji Środkowoeuropejskiej PAU” (2006). Oprócz tego współorganizowałem konferencję *Aktualność przesłania paryskiej „Kultury” w dzisiejszej Europie* (Lublin 2006).

Badania nad polską emigracją polityczną okresu zimnej wojny wymagają prowadzenia rozległych kwerend w kluczowych ośrodkach naukowych i archiwalnych w Polsce i zagranicą (m.in. w Wielkiej Brytanii, Francji i Stanach Zjednoczonych). Kompetencje w tym zakresie są podstawowe dla funkcji stałego recenzenta pisma „Pamięć i Sprawiedliwość” oraz niezbędne przy recenzjach wydawniczych książek Wydawnictwa Instytutu Pamięci Narodowej (dotychczas zrecenzowałem 7 książek). Pozwalają również zabierać głos w formie bardziej popularnej, m.in. podczas paneli dyskusyjnych, w wypowiedziach radiowych, dla telewizji, w artykułach popularnonaukowych, lekcjach i warsztatach dla nauczycieli i uczniów. Spośród tego typu działalności na uwagę zasługuje przede wszystkim przygotowanie scenariusza dwujęzycznej wystawy plenerowej (poprzedzone gruntowną kwerendą) *Wasza solidarność – nasza wolność. Reakcje emigracji polskiej i świata na wprowadzenie stanu wojennego / The reaction of Polish émigré community and world’s public opinion to the declaration of martial law*, której inauguracja odbyła się w grudniu 2011 roku.

Kolejnym polem badawczym, które wiąże się w dużej mierze z dziejami emigracji są polskie koncepcje integracji Europy w XX wieku i udział Polaków w działaniach na rzecz integracji europejskiej. Do tej grupy prac można zaliczyć dwujęzyczny raport *Polacy w europejskim ruchu federalnym po II wojnie światowej / Poles in European Federal Movement after WW II*, przygotowany dla Centrum Europejskiego w Natolinie, na podstawie kwerendy w Europejskim Instytucie Uniwersyteckim i Archiwach Historycznych Unii Europejskiej we Florencji. Opracowanie można odnaleźć także w internecie.

Badania polskiej myśli związanej z integracją europejską przyniosły efekt w postaci antologii *O jedność Europy. Antologia polskiej XX-wiecznej myśli europejskiej*, wybór i oprac. S. Łukasiewicz, Warszawa (2007), wydanej przez Urząd Komitetu Integracji Europejskiej. Kilka lat później (2011) ukazała się jej angielska wersja *Towards a United Europe: an Anthology of Twentieth Century Polish Thought on Europe*, w tłumaczeniu Roberta Looby’ego, wydana tym razem przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych. W najbliższym czasie planowane jest wydanie na nowo wersji polskiej.

Należy odnotować również inne publikacje obcojęzyczne, przypominające polski dorobek w zakresie myśli o integracji europejskiej - *Nachkriegseuropa in föderalistischen Konzeptionen zur Zeit des Zweiten Weltkriegs*, w: *Europas Platz in Polen. Polnische Europa-Konzeptionen vom Mittelalter bis zum EU-Beitritt*, red. C. Kraft, K. Steffen, fibre Verlag Osnabrück (2007); *Polish Federalists in the United States after 1940 and Their Efforts to Influence American Policy towards Central Europe* [w:] *Poland and European Unity: Ideas and Reality*, red. T. Lane, M. S. Wolański, Wrocław (2007).

Z tym tematem wiążą się również raporty na temat polskiej debaty o integracji europejskiej i stosunku do projektu konstytucji europejskiej, opublikowane w cyklu analiz Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej w Lublinie: *Konstytucja europejska w polskiej perspektywie* (2004), *Historia, pamięć i polityka w polskiej debacie nad konstrukcją europejską* (2005).

Kolejnym polem badawczym jest historia aparatu bezpieczeństwa PRL, gdzie koncentruję się przede wszystkim na działaniach wobec emigracji, w tym na funkcjonowaniu struktur wywiadu cywilnego i wojskowego Polski okresu 1945-1990. Jednym z pierwszych był artykuł *Próby inwigilacji środowisk naukowych polskiej emigracji w Stanach Zjednoczonych (do początku lat 70.) – zarys problemu* [w:] *Aparat bezpieczeństwa wobec emigracji politycznej i Polonii*, red. R. Terlecki, Warszawa (2005). Tutaj można wymienić artykuły publikowane przede wszystkim na łamach pisma „Pamięć i Sprawiedliwość”, np. *Partia, ideologia i wywiad polityczny. Studium funkcjonowania organizacji partyjnej w wywiadzie Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego* (2014). W tym zakresie publikowałem również dokumenty, m.in. wspólnie z prof. Andrzejem Paczkowskim - *Wywiad Polski Ludowej w 1948 r., „Aparat represji w Polsce Ludowej 1944-1989”* (2011), czy samodzielnie *Przesłuchania generała Modelskiego przed komisjami Izby Reprezentantów i Senatu USA wiosną 1949 roku*, „Pamięć i Sprawiedliwość” (2010). Ta publikacja była także efektem prac podjętych wcześniej – *Generała Modelskiego ucieczki i powroty, „Więź”* (2007) – studium ucieczki Izydora Modelskiego do USA (1948), attaché ambasady w Waszyngtonie, wraz z kompletem instrukcji wywiadowczych, jakie w tym czasie otrzymał od szefa wywiadu wojskowego, zakładających także infiltrację emigracji polskiej w USA. Tutaj również należy zaliczyć artykuł *Wywiad cywilny PRL wobec polskiej emigracji na Zachodzie – przegląd struktur i kierunków działania do początku lat sześćdziesiątych* [w:] *Tajny oręż, czy ofiary zimnej wojny? Emigracje polityczne z Europy Środkowej i Wschodniej*, red. S.

Łukasiewicz, Lublin-Warszawa (2010). Do tego pola badawczego należy zaliczyć także współorganizację międzynarodowej konferencji naukowej *Need to Know: Intelligence and Politics. Western and Eastern Perspectives* (Bruksela, 2011).

Artykułem z pogranicza zainteresowań emigracją, integracją europejską i służbami specjalnymi jest *Federacja jako zagrożenie. Działania wywiadu PRL wobec polskich federalistów na Zachodzie po drugiej wojnie światowej*, „Pamięć i Sprawiedliwość” (2008) oraz opublikowany tamże dokument o działaniach wywiadu wobec federalistów. Politykę PRL wobec instytucji europejskich w okresie zimnej wojny, w tym działania służb wywiadowczych, badałem kilkakrotnie, czego efektem są m.in. artykuły *Spying on Europe. Polish Communists' Intelligence against European institutions during the Cold War* [w:] *Need to know. Eastern and Western Perspectives*, red. W. Bułhak, T.W. Friis, University Press of Southern Denmark (2014); *Polish Communist Intelligence Service against the European Economic Community*, [w:] *NKVD/KGB Activities and its Cooperation with other Secret Services in Central and Eastern Europe 1945-1989. Anthology of the international conference*, red. A. Grůňová, Bratislava (2008); *PRL wobec Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej* [w:] *Od Piłsudskiego do Wałęsy. Studia z dziejów Polski w XX wieku. Księga Pamiątkowa Prof. Andrzeja Paczkowskiego*, red. K. Persak i in., Warszawa (2008).

Na koniec należy także odnotować zainteresowania historią historiografii, czego efektem było współautorstwo koncepcji i współorganizacja konferencji *Historiografia dziejów najnowszych w Polsce po 1989 r. Problemy. Wyzwania. Dylematy*, zorganizowanej w listopadzie 2013 roku, w Lublinie przez lubelski oddział IPN i UMCS.

Dorobek naukowy i doświadczenie dydaktyczne pozwoliły na wypromowanie 6 magistrów na kierunku European Studies (Katolicki Uniwersytet Lubelski, 2014) oraz recenzowanie 4 innych prac magisterskich.

Sławomir Łukasiewicz

* w przypadku, gdy osiągnięciem tym jest praca/ prace wspólne, należy przedstawić oświadczenia wszystkich jej współautorów, określające indywidualny wkład każdego z nich w jej powstanie